Odnos religioznosti i uporabe psihoaktivnih tvari

Periša, Antonio

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:128074

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

University of Zadar Institutional Repository

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju
Preddiplomski studij psihologije

Antonio Periša

Odnos religioznosti i uporabe psihoaktivnih tvari

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju
Preddiplomski studij psihologije

Odnos religioznosti i uporabe psihoaktivnih tvari
Relationship between religiosity and psychoactive substance abuse

Završni rad

Student/ica:
Antonio Periša

Mentor/ica:
Prof. dr.sc. Zvjezdan Penezić

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Antonio Periša,** ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Odnos religioznosti i uporabe psihoaktivnih tvari** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 20. rujna 2017.

Sadržaj:

SAŽETAK 1
SUMMARY 2
1. UVOD 2
1.1. Psihoaktivne tvari i ovisnosti……..……..……3
1.2. Religioznost……...5
1.3. Odnos religioznosti i konzumacije psihoaktivnih tvari…….6
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE 7
3. METODA 8
3.1.Ispitanici 8
3.2.Mjerni instrumenti 8
3.2.1. Skala socijalne poželjnosti odgovora (MCSDS) 8
3.2.2. Anketni upitnik o učestalosti korištenja psihoaktivnih tvari…….....9
3.2.3. Skala religioznosti……..9
3.3.Postupak 9
4. REZULTATI 31
5. RASPRAVA 15
6. ZAKLJUČCI 18
7. LITERATURA 19

Odnos religioznosti i uporabe psihoaktivnih tvari

SAŽETAK

S obzirom da je religioznost jedna od važnijih stavki pri razmatranju pozadine ljudskoga ponašanja, naglasak ovog istraživanja stavljen je na navedeni konstrukt, odnosno povezanost religioznosti s ovisničkim ponašanjem. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati povezanost učestalosti korištenja pojedinih psihoaktivnih tvari i religioznosti. Sudionici su popunjavali upitnik klasičnom papir-olovka metodom. Prosječna dob studenata treće godine preddiplomskog studija Sveučilišta u Zadru, bila je 22 godina starosti, a sudjelovalo je 87 djevojaka i 29 mladića (N=116). U istraživanju su korišteni: Upitnik religioznosti (Ljubotina, 2004), koji ima slijedeće skale: religijska vjerovanja, religijske obrede te dimenziju posljedica religioznosti na socijalno ponašanje, zatim anketni upitnik o učestalosti korištenja psihoaktivnih tvari i Skalu društvene poželjnosti odgovora (Crowne i Marlowe, 1960). Ispitivanjem učestalosti korištenja pojedinih psihoaktivnih tvari, utvrđeni su trendovi konzumacije alkohola i cigareta. Od ilegalnih tvari ispitanici najčešće koriste marihuanu, a najrjeđe heroin. Dobivena je značajna povezanost između konzumacije marihuane, snifanja inhalata i konzumacije LSD-a i religioznosti. Osim toga, pokazalo se kako muški ispitanici značajno učestalije konzumiraju pivo i marihuanu od ispitanica.

Ključne riječi: konzumacija, psihoaktivne tvari, religioznost, spol

The relationship between religiosity and psychoactive substance consummation

SUMMARY

Taking into account religiosity as one of the most important aspects of human behavior, we wanted to check it's relationship with a problematic addiction behavior. Goal of this research as such was to test relationship between opiate (ab)use and religiosity. Survey was conducted by a *„pen-and-paper“* technique on a sample of 3rd year students of University of Zadar. Average age was 22 years; 87 female, and 29 male participants (N=116). Participants were surveyed with Religiousness scale by Ljubotina (2004), which has three subscales, Marlowe-Crowne Social Desirability Scale (Crowne & Marlowe, 1960) and finally the quesstionaire/survey of substance use habits. Some of the results were that alcohol and cigarettes are most (ab)used, followed by marijuana. We found some evidence of negative, but small, relationship between marijuana, LSD, and inhalate abuse and religiosity, which suggest that religiosity is somewhat protective factor. Additionally, we have found evidence of sex being an important factor – male participants consume beer and marijuana more often than female.

KEYWORDS: consummation, psychoactive substance, religiosity, sex

1. UVOD

Psihoaktivnim sredstvima smatraju se ona koja mijenjaju percepciju, kogniciju, ponašanje, raspoloženje ili navike kod konzumenata (Zuckerman Itković, 2004). Posebno veliki problem su mladi diljem europskih zemalja koji odrastaju u okolini u kojoj su psihoaktivne tvari, a posebice alkoholna pića smatrana društveno prihvatljivim sredstvom za postizanje ugode i na njih se gleda kao na neizostavan način postizanja zabave (Bouillet, 2008), a u zadnje vrijeme taj trend je sve više uočljiv u zapadnom svijetu (Arambašić, Miškulin i Matić, 2014). Velik problem leži u relativno lakoj nabavljivosti psihoaktivnih tvari. Primjerice, duhanski proizvodi i alkohol mogu se lako nabaviti u svakom dućanu, a relativno je lako priuštiti si ih. Također, medijska popularizacija konzumentskih ponašanja polako, ali sigurno mijenja norme i sustave vrijednosti (Yanovitzky i Stryker, 2001). Rizična ponašanja kao takva imaju značajan učinak na društvenu dinamiku, donose štetu samome pojedincu, te predstavljaju poseban segment socijalne patologije (Itković i Bilan, 1995; Itković, Nazor i Ćale-Mratović, 1999). Negativan utjecaj se, primjerice, na društvo ogleda u zahtjevnim i skupim preventivnim, edukacijskim i djelomično uspješnim nacionalnim programima, koji se prema istraživanjima provedenima u SAD-u mjere u milijardama „izgubljenih" dolara, odnosno 180.9 milijardi, ako želimo biti precizni (Hanson, Venturelli i Fleckenstein, 2011). Važno je napomenuti kako u taj iznos ulaze i medicinski troškovi liječenja, gubici koje poslodavci imaju zbog smanjenog radnog kapaciteta i slično. Utjecaj na pojedinca, prema Pinelu (2002), se ogleda prvenstveno u tome što psihička i fizička ovisnost rade fiziološkim i kognitivnim mentalnim strukturama (odumiranje neurona i sinapsi, nelokalizirana aktivacija moždanih regija, razvoj tolerancije itd.). Upravo je zbog navedenih razloga važno pronaći zaštitne mehanizme koji bi zaštitili i pojedinca i društvo od štetnoga utjecaja sredstava ovisnosti. U određenim istraživanjima (pogledati na primjer Robinson i Hoey, 2009; Wallace Jr., Brown, Bachman i Laveist, 2003) pokazalo se kako religioznost pojedinca ima zaštitan utjecaj u odnosu na ovisnička ponašanja. Drugim riječima, pojedinci koji iskazuju veći stupanj religioznosti, manje i rjeđe konzumiraju psihoaktivne tvari. Također, postoje indikacije da, prema Jensen, Gerber i Babcocok (1991), konzervativniji pojedinci u manjem broju slučajeva izvještavaju o korištenju sredstava ovisnosti (konkretno, u ovom slučaju valja imati na umu da govorimo o psihoakivnim tvarima, a ne o takozvanim ovisnostima modernog doba[1]).

[1] Više o ovisnostima modernog doba u Zuckerman i Petranović (2010).

1.1. Psihoaktivne tvari i ovisnosti

Psihoaktivne tvari su oni kemijski spojevi (nikotin, alkohol, lijekovi, opijati, halucinogeni, itd.) koji imaju dokazan učinak na rad i mentalnu aktivnost mozga. Konzumacija navedenih tvari nosi određeni rizik za zdravlje pojedinca te ima dokazan (uglavnom negativan) učinak na ponašanje. Važno je naglasiti kako opetovano konzumiranje psihoaktivnih tvari vodi ka ovisnosti, kako djeluju na svakog pojedinca, a da je intenzitet djelovanja u zavisnosti od brojnih faktora, od kojih su neki opće zdravlje organizma, dob, kondicija, ali i situacija u kojoj se konzumiranje odvija (Zuckerman, 2013). Govoreći o ovisnosti o psihoaktivnim tvarima, nužno je naglasiti kako ona nastaje kao nemogućnost opiranja porivu da se konzumiranje nastavi. Postoje dvije vrste ovisnosti koje možemo razlikovati; prva je psihička ili psihološka ovisnost, koju karakteriziraju različiti psihološki problemi poput tjeskobe, uznemirenosti, depresije, itd. Druga vrsta ovisnosti je fizička ovisnost čija su obilježja tjelesna potreba za konzumacijom, a tijekom čijih apstinencijskih kriza dolazi do fiziološke reakcije na nedostatak očekivane doze (Nestler, 2013; Schuckit i sur., 1999). Budući da tema ovoga istraživanja nije ovisnost *per se*, za više informacija može se pogledati u recentnoj literaturi, npr. Sakoman (2002).

Nedavno istraživanje čestine uporabe psihoaktivnih tvari na velikom uzorku iz opće populacije Republike Hrvatske koje su proveli Glavak Tkalić, Miletić i Maričić (2016), pokazalo je kako su najčešće konzumirani duhanski proizvodi. Uz to, konzumacija od preko 40 cigareta dnevno pokazala se najvišom u dobnoj skupini od 15 do 24 godine. Govoreći o konzumaciji alkohola, pokazalo se kako je čak 87% mladih konzumiralo alkoholna pića, a podatak da se jednom mjesečno opijalo (konzumacija šest ili više pića zaredom) čak 17%. Nadalje, u istraživanju je dobiveno kako je gotovo trećina mlađih odraslih barem jednom konzumirala neku drogu, pri čemu se marihuana pokazala najčešće korištenom, vjerojatno jer je najlakše dostupna; a zanimljiv podatak je da ju redovito konzumira 8% ispitanog uzorka. Pokazalo se također da postoji tendencija ispitanika koji konzumiraju marihuanu da konzumiraju i ostale, takozvane 'teže' droge. Među mlađim odraslima prevalencija uzimanja ostalih droga barem jednom iznosila je približno 6% za amfetamine, 5% za ekstazi, 4% za kokain i 0.2% za heroin. Iako konzumiranje psihoaktivnih sredstava, što posebice vrijedi za adolescente i mlade, često proizlazi iz želje za eksperimentiranjem, zabavom i traženjem identiteta i odobravanja od društva, neočekivano može prerasti u ovisnost (Berk, 2002).

1.2. Religioznost

Ljubotina (2004) tvrdi kako psihologe zanima vjera kao jedan od elementarnih odnosa čovjeka prema svemu oko sebe, jer čovjekov odnos prema Bogu može se odraziti i na njegov odnos prema samom sebi, prema drugim ljudima kao i prema svijetu koji ga okružuje. Religioznost pojedinca značajan je modifikator strukture vrijednosti, kao i važan prediktor širokog spektra ponašanja i stavova (Ljubotina, 2004). U širem smislu, stavove prema religiji mogu imati i pojedinci koji nisu religiozni, koji se smatraju agnosticima ili ateistima. Sažeta definicija, prema Szentmartoniju (1978) bila bi da je religijski stav „čovjekova spremnost i usmjerenost da prema sebi i okolini reagira u skladu s kategorijama svoje religije"

Ovi stavovi imaju važnu društvenu i socijalnu funkciju, sa svim svojim obredima, vjerovanjima, tabuima, zabranama i slično (Amoateng i Bahr, 1986; Bahr, Hawks i Wang, 1993; Wallace Jr. i sur., 2005). Osim toga razumno je za pretpostaviti kako postoji zaštitni učinak religioznosti (ili pozitivnih stavova prema istoj) kada govorimo o društveno-nepoželjnom ponašanju upravo zbog sustava vjerovanja i normi koje vrijede unutar većine poznatih religija (npr. u Islamu je alkohol zabranjen, odnosno *haraam*). Szentmartoni (1978) lijepo upisuje funkciju religioznosti u terminima utilitarizma (koju korist netko ima od imanja ili nemanja religijskih stavova; primjerice za stjecanje pozicija moći), obrambenu funkciju (utopija, bijeg od stvarnosti, utjeha, prozelitizam,…), izražajnu funkciju (tko sam, što sam, i što značim, odnosno važnu komponentu pojma o sebi i vlastitom identitetu koju također prezentiramo drugim pojedincima) te spoznajnu funkciju koja služi kako bismo lakše kategorizirali pojave i spoznaje unutar određenog konceptualnog okvira ili paradigme.

U Republici Hrvatskoj, prema popisu iz 2011. godine, od 4 284 889 stanovnika, nešto manje od 200 000 se izjasnilo agnosticima i ateistima, a ostali, njih približno 95 000**,** ostao je neizjašnjen. Dakle svi ostali su se izjasnili kao vjernici[2]. Ne bi valjalo, također, smetnuti s uma činjenicu da mnogi vjernici na papiru i jesu vjernici samo na papiru.

Religioznost možemo mjeriti na različite načine, od kojih su najčešće korišteni testovi i upitnici te opažanje ponašanja ispitanika.

[2] Izvješće se može pronaći na mrežnoj stranici dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_12/H01_01_12.html

1.3. Odnos religioznosti i konzumacije psihoaktivnih tvari

Brojna istraživanja bavila su se ovim odnosom (Miller, Davis, Greenwald, 2000; Gorsuch, 1995). Konkretna pitanja su bila, primjerice: je li uistinu religioznost kao takva zaštitni čimbenik u problemu borbe s ovisnosti, kojim mehanizmima se postiže taj utjecaj, ako ga ima, i slično. Važno je naglasiti kako ovo jest važno društveno pitanje iz više razloga. Socijalna patologija muči se s nepoželjnim i štetnim ponašanjima pojedinaca koje se onda ogledaju u problemima na široj kategoriji koju društvo predstavlja.

Prema Hirschiju (1969) utjecaj religije na (sva) devijantna ponašanja pokazuje se tako što pojedinci tijekom svog razvoja, konformirajući se, sve više postaju svjesni cijene devijantnog ponašanja (gledajući posljedice nepoželjnih ponašanja sa „sigurne udaljenosti"), no glavni faktor zaštitnog djelovanja svodi se na to da jednostavno konvencionalne aktivnosti u sklopu prakticiranja vjere oduzimaju vrijeme koje bi se moglo iskoristiti za devijantna ponašanja. Postoji nekoliko primjedbi na ovaj zaključak. Prva i najočitija bila bi ta što je čovjek slobodan da se ponaša onako kako želi bez obzira na bilo kakve norme ili rituale, odnosno da pojedinac ima slobodu svoje vrijeme provoditi u aktivnostima koje si sam odabere. Religioznost ostvaruje utjecaj na malo suptilnije načine. Rohrbaugh i Jessor (1975) tvrde kako su te suptilnije metode zapravo učenje normi i povećavanje stupnja kontrole (npr. princip stoicizma u kršćanstvu[3]) koje pojedinac usvaja kroz religijske aktivnosti. Osim toga, kontrola koju religijska organizacija vrši na pojedinca (a koja može biti i pozitivna i negativna) utječe na samokontrolu unutar samoga pojedinca. Što se tiče konkretnih istraživanja učestalosti konzumacije droga[4] pokazalo se kako oni pojedinci (mladež) koji su religiozniji uistinu pokazuju manju prevalenciju konzumacije (Bachman, Johnston i O'Malley, 1981; Amoateng i Bahr, 1986). Dearden i Jekel (1971) su utvrdili kako pojedinci koji redovito pohađaju svetkovine izvješćuju o najmanje učestaloj konzumaciji droga. Navedena istraživanja su potvrdila kako nema razlike u učinku na apstinenciju od psihoaktivnih tvari s obzirom na denominaciju. Izuzetak je, dakako, alkohol (Maddox, 1970), jer neke religije i denominacije brane konzumaciju alkohola (Islam) ili potiču apstinenciju od alkohola (npr. mormoni). Kako to inače u psihologiji biva, sasvim oprečne rezultate dobili su Higgins i Albrecht (1977) te Albrecht, Chadwick i Alcorn (1977) prema kojima religioznost nije nikakav prediktor konzumentskom ponašanju. Na kraju je sve pomirio Stark (1996) koji je postulirao da

[3] Najradikalniji primjer su srednjovjekovni flagelanti
[4] (sic)

prediktivna moć religioznosti ovisi o kontekstu (je li religioznost okoline visoka ili niska). Prema modelu koji predlažu Oetting i sur. (1986), konzumacija droga rezultat je interaktivnog djelovanja demografskih varijabli, socijalizacijskih faktora, psiholoških karakteristika, stavova i vjerovanja, racionalizacija zloupotrebe droga i bihevioralnih aspekata vezanih uz konzumaciju psihoaktivnih tvari. Od demografskih varijabli najvažnije su dob, *spol*, *religijska pripadnost*, socioekonomski status i obiteljska struktura. U funkciji dobi povećava se vjerojatnost konzumacije psihoaktivnih tvari. Također, utvrđeno je da za drogom nešto češće posežu *dječaci*, oni koji potječu iz obitelji višeg socioekonomskog statusa, oni *koji ne osjećaju religijsku pripadnost* te djeca iz necjelovitih obitelji. Socijalizacijski faktori koji imaju zaštitnu funkciju su *religijska identifikacija*, školski uspjeh i uspješna prilagodba na školsko okruženje. Nepovoljni socijalizacijski faktori uključuju obiteljske sukobe i vršnjački pritisak. Psihološke karakteristike koje povećavaju rizik konzumacije psihoaktivnih tvari su nisko samopouzdanje, osjećaj otuđenosti, sramežljivost, socijalna izolacija, anksioznost, ljutnja i samooptuživanje. Stavovi i vjerovanja koja su povezana s upotrebom droga uključuju tolerantnost i odobravanje devijantnih oblika ponašanja, negiranje štetnog utjecaja droga na psihosocijalni razvoj pojedinca te pesimističan stav o budućnosti. Konzumenti psihoaktivnih tvari svoje postupke opravdavaju različitim racionalizacijama koje uvjetuju ustrajnost devijantnog ponašanja. Najčešći izgovori koji se u literaturi spominju su znatiželja, dosada, uzbuđenje, smanjenje socijalne anksioznosti, osveta roditeljima, usamljenost i sl.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj: Ispitati odnos učestalosti konzumacije psihoaktivnih tvari i religioznosti

Problemi:

1. Ispitati učestalost konzumiranja pojedinih psihoaktivnih tvari te utvrditi razinu religioznosti
2. Ispitati kakva je povezanost između učestalosti konzumacije pojedinih psihoaktivnih tvari i religioznosti
3. Utvrditi postoji li razlika s obzirom na spol u učestalosti korištenja pojedinih psihoaktivnih tvari

Hipoteze:

1. Očekuje se kako će psihoaktivna sredstva koja studentima su ekonomski dostupnija (i jednostavnije nabavljiva) imati veću prevalenciju korištenja
2. Očekuje se kako postoji povezanost između učestalosti konzumacije psihoaktivnih sredstava i religioznosti. Pojedinci skloniji uživanju psihoaktivnih tvari postizat će manje rezultate na mjeri religioznosti.
3. Očekuje se kako muškarci učestalije koriste psihoaktivne tvari nego djevojke

3. METODA

3.1.Ispitanici

Istraživanje je provedeno na namjernom uzorku studenata trećih godina Sveučilišta u Zadru gdje se vodilo računa o raznorodnosti grana znanosti kako bi uzorak bio što heterogeniji po smjeru studiranja. U istraživanju je sudjelovalo 87 djevojaka i 29 mladića, prosječne starosti oko 21,75 godine (SD=2.71). Odabrana studijska usmjerenja bila su: teologija, geografija, različiti studiji stranih jezika, sociologija, povijest, klasična filologija i učiteljski odjel. Važna napomena jest da su neki od ovih studija jednopredmetni, a neki su dvopredmetni te da se studijske grupe razlikuju po svojoj veličini (npr. teologija sa najmanjim brojem od osam ispitanika nasuprot germanistike s trideset)

3.2.Mjerni instrumenti

3.2.1. Kratka skala socijalne poželjnosti odgovora (MCSDS)

Društveno poželjno odgovaranje je, prema Micku (1996) tendencija pojedinca da se prikažu u skladu s trenutnim pozitivnim društvenim normama, a budući da se radi o društveno osjetljivim pitanjima smatra se kako postoji opravdan razlog za ispitivanje prisustva ovoga fenomena. Jedan od najčešće korištenih i najprepoznatijih mjernih instrumenata danas, a i uopće poznat je kao Marlowe-Crowne skala socijalne poželjnosti odgovora (Ballard, 1992; Crowne i Marlowe, 1960; prema Sârbescu, Costea i Rusu, 2012). U istraživanju je korišten skraćeni oblik od 13 čestica, a dobiveni rezultati uzeti su kao opća mjera socijalne poželjnosti izvještenih odgovora ispitanika. Razlog zbog kojega je u istraživanje uključena i ova skala je dobro poznata činjenica da devijantna ponašanja nisu društveno poželjna zbog čega postoji bojazan da dobiveni rezultati

ne odgovaraju pravome rezultatu, posebice kada govorimo o uporabi psihoaktivnih tvari, odnosno da su odgovori iskrivljeni u smjeru veće društvene prihvatljivosti.

3.2.2. Anketni upitnik o učestalosti korištenja psihoaktivnih tvari

Učestalost korištenja pojedinih psihoaktivnih tvari (cigareta, piva, vina, žestokih pića, miješanih pića, marihuane, snifanja, amfetamina, kokaina, heroina, te psihoaktivnih gljiva i ostalih halucinogena) ispitana je Anketnim upitnikom o učestalosti korištenja psihoaktivnih tvari koji se već više godina koristi u Centru za prevenciju i izvanbolničko liječenje ovisnosti u Zadru, a korišten je i u istraživanju Vulić-Prtorić i Macuke (2004). Zadatak ispitanika bio je utvrditi učestalost konzumiranja pojedine psihoaktivne tvari na skali od 0 do 4, pri čemu brojevi znače sljedeće: 0= nikad, 1= jednom ili dva puta, 2= rijetko, 3= ponekad, 4=često.

3.2.3. Skala religioznosti

Kako bismo izmjerili religioznost kod naših ispitanika koristili smo Skalu religioznosti koju je sastavio Ljubotina (2004). Sastoji se od 24 tvrdnje unutar tri subskale koje mjere duhovnost, obrednu religioznost (poznavanje obreda) i religiozno ponašanje. Ove tri subskale su u relativno visokim međusobnim korelacijama, ali se razlikuju dovoljno da se smatraju zasebnim faktorima religioznosti. Primjeri čestica su: *„Ponekad osjećam prisutnost Boga ili nekakvog Božanskog bića“* za subskalu religijske duhovnosti; *„Poznajem osnovne molitve“* za subskalu obredne religioznosti; te *„Mlade bi trebalo odgajati u duhu vjere“* za subskalu prakticiranja religijskog ponašanja. Zadatak ispitanika bio je označiti u kojoj se mjeri slažu s navedenim izjavama u rasponu od 0, što naznačava *'sasvim netočno'*, do 4, što znači *'u potpunosti se slažem'*. Valja napomenuti kako se 17. i 21. čestica obrnuto boduju te da nema vrijednosti koja bi označavala odgovor 'niti se slažem, niti se ne slažem'. Ukupan rezultat je zbroj vrijednosti dobivenih odgovaranjem na tvrdnje unutar svake od tri subskale; veći rezultat naznačava veći stupanj religioznosti.

3.3.Postupak

Istraživanje je provedeno u potpunosti na Sveučilištu u Zadru tehnikom papir-olovka. Uzorkovanje je bilo pažljivo provedeno kako bi se osigurala što veća heterogenost uzorka; uzet je popis svih odjela Sveučilišta u Zadru te su odabrani odjeli iz različitih znanstvenih područja.

Ovakav način uzorkovanja postigao je samo dio željenog učinka zbog dvopredmetnosti nekih studija, različitog broja studenata koji studiraju na odabranim odjelima te različitom odazivu. Također, upitnici su dolazili u obliku dvije različite rotacije kako bi se smanjio učinak progresivne greške zbog dosade kao posljedice većeg broja upitnika. Na početku istraživanja ispitanicima je pročitana uputa s detaljnim naputcima za rješavanje upitnika te im je zajamčena anonimnost. Također, rečeno im je kako nisu obvezani sudjelovati u istraživanju te da mogu odustati u bilo kojem trenutku. Naposljetku, ispitanici su dobili informaciju kako stupiti u kontakt s ispitivačem u slučaju interesa za povratne informacije ili bilokakvih postojećih nejasnoća. Prije početka ispunjavanja ispitanicima je srdačno zahvaljeno za sudjelovanje.

4. REZULTATI

Nakon prikupljanja rezultata i obrade istih, u tablici 1. prikazani su deskriptivni podaci o sastavu uzorka (spol, dob, mjesto prebivališta, broj ukućana, godina studija, procjena prihoda kućanstva, obrazovanje majke i oca.)

Tablica 1. Deskriptivni podaci o uzorku

Varijable	*N*	*M*	*C*	*Min.*	*Max.*	*SD*
Dob	112	21.75	21	19	37	2.11
Godina studija	116	2.78	3	1	3	0.55
Broj ukućana	116	4.24	4	1	8	1.36
Braća/sestre	116	1.59	1.5	0	6	1.05
Prihodi	115	-	2	1	3	-
Obrazovanje majke	116	-	2	1	4	-
Obrazovanje oca	116	-	2	2	4	-

Kao što možemo vidjeti u Tablici 1. prosječna dob uzorka jest 22 godine, pretežito djevojke (C=1), pretežito iz gradskih naselja (C=2), treće godine studija (oni koji nisu treća godina su vjerojatno parcijala op.a.), sa četiri ukućana unutar kućanstva, jednim bratom ili sestrom (C=1.5; M=1.6, SD=1.05), pretežito srednjeg dohotka po kućanstvu, te SSS majke i oca

Tablica 2. Deskriptivni podaci dobiveni mjerenjem socijalne poželjnosti odgovora, čestine konzumacije opojnih sredstava te mjerenjem religioznosti

Varijable	*N*	*M*	*Min.*	*Max.*	*SD.*
SPO-UK	116	6.33	1	12	2.83
Cigarete	116	2.22	0	4	1.55
Pivo	116	2.67	0	4	1.32
Vino	116	2.92	0	4	1.14
Žestoka pića	116	2.88	0	4	0.98
Miješana pića	116	2.86	0	4	1.09
Pića ukupno	116	2.83	0	4	0.91
Amfetamini i sl.	116	0.17	0	4	0.71
Snifanje	116	0.10	0	4	0.55
Marihuana	116	1.21	0	4	1.39
Heroin	116	0.03	0	3	0.28
Kokain	116	0.07	0	3	0.37
LSD i sl.	115	0.16	0	4	0.66
Rel-Duh	116	13.29	0	24	8.14
Rel-Pon	116	8.71	0	20	4.37

Rel-Obr	116	15.92	0	24	6.26

Tablica 3. Prikaz učestalosti korištenja psihoaktivnih tvari (u postocima)

Varijable	*0*	*1*	*2*	*3*	*4*
Cigarete	18.97	20.69	13.79	12.93	33.62
Pivo	9.48	11.21	17.24	26.72	35.34
Vino	4.31	9.48	13.79	34.48	37.93
Žestoka pića	2.59	6.90	18.10	44.83	27.59
Miješana pića	4.31	6.90	19.83	36.21	32.76
Amfetamini	93.10	2.59	0	2.59	1.72
Snifanje	94.83	3.45	0	0	1.72
Marihuana	44.83	22.41	10.34	12.07	10.34
Heroin	99.14	0	0	0	0.86
Kokain	95.69	2.59	0.86	0.86	0
LSD i sl.	93.04	2.61	1.74	0.87	1.74

Legenda: 0 – nikada, 1 – jednom ili dva puta, 2 – rijetko, 3 – ponekad, 4 - često

Krenuvši redom, kao što možemo vidjeti iz Tablice 2., prosječna vrijednost dobivena na Skali socijalne poželjnosti odgovora pokazuje blago veći prosjek nego što je slučaj sa nekim drugim istraživanjima gdje se broj takvih odgovora kreće oko četiri (Sarbescu, Costea i Rusu, 2012), mada je važno reći kako se radi o rumunjskim studentima koji se po svoj prilici vjerojatno značajno razlikuju od hrvatskih studenata. Što ste tiče psihoaktivnih tvari čestina konzumacije (Tablica 3.) ide sljedećim redoslijedom, od najčešće do najrjeđe konzumiranih tvari: vino, žestoka pa miješana pića, pivo, cigarete; tek zatim slijede droge – marihuana (naizgled) češće od ostalih, sljedećim redom: amfetamini, LSD i ostali halucinogeni, snifanje, kokain te heroin. Na subskalama religioznosti rezultati su u skladu s očekivanim, odnosno pokriven je veliki raspon od nikakve do skoro pa potpune religioznosti. Pića ukupno su zbroj rezultata na česticama „pivo“, „vino“, „žestoka“ i „miješana pića“, a droge su zbroj rezultata na česticama „marihuana“, „amfetamini“, „snifanje“, „kokain“, „heroin“ i „LSD“. Dobiveni rezultati su u skladu s pretpostavkom da su financijski i za nabavu dostupniji opijati oni koji su najčešće korišteni unutar testiranog uzorka.

S obzirom na drugi istraživački problem, odnosno u svrhu utvrđivanja odnosa učestalosti konzumiranja psihoaktivnih tvari i religioznosti koristili smo Pearsonov koeficijent korelacije. Dobiveni rezultati prikazani su u sljedećoj tablici.

Tablica 4. Rezultati dobiveni testiranjem povezanosti između konzumacije pojedinih psihoaktivnih tvari i različitih elemenata religioznosti

Varijable	***Rel – Duh***	***Rel – Pon***	***Rel - Obr***
Cigarete	-0.07	-0.10	0.02
Pivo	-0.15	-0.10	-0.09
Vino	-0.10	-0.05	-0.03
Žestoka pića	-0.13	-0.14	0.06
Miješana pića	-0.12	-0.11	0.02
Amfetamini i sl.	-0.03	-0.14	-0.12
Snifanje	0.05	-0.06	-0.19*
Marihuana	-0.12	-0.20*	-0.06
Heroin	0.10	-0.11	0.03
Kokain	0.00	-0.11	-0.04
LSD i sl.	0.06	-0.07	-0.19*

**p<0.05*

Dobiveni rezultati samo su djelomično u skladu s očekivanima. Uvidom u Tablicu 4. može se utvrditi kako postoji mala, značajna i negativna povezanost između konzumacije marihuane i religioznog ponašanja. Ukratko, oni ispitanici koji se ponašaju u skladu sa svojom religijom manje često konzumiraju marihuanu. Također, otkrivena je mala značajna negativna povezanost između obredne religioznosti i snifanja inhalata te konzumacije LSD-ja (i sličnih halucinogena; npr. psilocibe, DMT, ...). Drugim riječima oni ispitanici koji prakticiraju obrede svoje religije rjeđe nego drugi konzumiraju inhalate i halucinogene. Navedene povezanosti vezuju se uz razinu sigurnosti veću od 5% ($p<.05$).

Na kraju, s obzirom na treći postavljeni problem, željeli smo utvrditi postoji li razlika u učestalosti korištenja psihoaktivnih tvari s obzirom na spol, a u tu svrhu koristili smo t-test za nezavisne uzorke.

Tablica 5. Prikaz podataka dobivenih testiranjem razlika između pojedinih vidova konzumacije psihoaktivnih sredstava s obzirom na spol ispitanika

Varijable	***M*** ***žene***	***M*** ***muškarci***	***t***	***df***	***p***	***N*** ***žene***	***N*** ***muškarci***	***SD*** ***žene***	***SD*** ***muškarci***
Cigarete	2.26	2.07	0.58	114	0.560	87	29	1.59	1.46
Pivo	2.49	3.21	-2.58*	114	0.011	87	29	1.36	1.01
Vino	2.94	2.86	0.33	114	0.743	87	29	1.15	1.09
Žestoka pića	2.91	2.79	0.55	114	0.586	87	29	0.98	0.98
Miješana pića	2.97	2.55	1.79	114	0.076	87	29	1.05	1.15
Marihuana	1.05	1.69	-2.19*	114	0.030	87	29	1.35	1.44

**p<0.05*

Tablica 6. Rezultati Leveneova testa homogenosti varijance testiranih varijabli s obzirom na spol

Varijable	MS Efekt	*MS pogreška*	*F*	*p*
Cigarete	0.01	0.41	0.03	0.86
Pivo	0.92	0.42	2.18	0.14
Vino	2.69	0.43	6.26**	0.01
Žestoka pića	0.13	0.52	0.25	0.62
Miješana pića	0.01	0.42	0.02	0.89
Marihuana	0.70	0.48	1.45	0.23

*p<0.05; **p<0.01

Pokazalo se kako muškarci značajno više od djevojaka konzumiraju marihuanu (t=-2.2, df=114, p=0.03) te pivo (t=-2.58, df=114, p=0.01), kao što je razvidno iz Tablice 5. Nalazi su u skladu s onim što bi se očekivalo s obzirom na činjenicu da su muškarci općenito skloniji rizičnim ponašanjima nego što je slučaj kod žena (Clinard i Meyer, 2015; Swaim, Beauvais, Edwards, Oetting 1986; Oetting i Donnermayer, 1998). U Tablici 6. prikazani su rezultati Leveneovih testova koji su nužni zbog poprilične razlike u broju muških i ženskih ispitanika, zbog čega bi se varijance mogle značajno razlikovati. Nisu nađene druge značajne razlike s obzirom na spol. U raspravi ćemo se osvrnuti na moguće razloge ovakvih nalaza.

5. RASPRAVA

Cilj ovoga istraživanja bio je ispitati odnos učestalosti konzumacije psihoaktivnih tvari i religioznosti. S obzirom na prvi problem, koji je bio utvrditi učestalost korištenja psihoaktivnih tvari, dobiveni rezultati (Tablica 2.) pokazali su trendove konzumacije spomenutih tvari – sudionici izjavljuju kako najčešće konzumiraju alkoholna pića i cigarete, a zatim marihuanu, za kojom slijede i ostale teže droge. Iz podataka možemo vidjeti kako oni koji konzumiraju teže droge u najvećem broju slučajeva konzumiraju i marihuanu, a nije nužno pravilo da oni koji konzumiraju marihuanu konzumiraju i ostale teže droge. Od droga, možemo lako uvidjeti kako je marihuana jedina varijabla koja nije jednaka nuli, odnosno odgovoru 'nikada', za tu varijablu dobili smo medijan i mod jednak 1, što znači 'jednom ili dvaput'. Alkoholna i ostala pića imaju medijan jednak 3, a cigarete jednak 2. To znači, istim redoslijedom, 'ponekad' i 'rijetko'. Možemo reći kako su ovakvi rezultati u skladu s očekivanjima i pretpostavkom da će češće konzumirane psihoaktivne tvari biti one koje su pojedincu i dostupnije. Cigarete i alkohol mogu se legalno nabaviti u bilo kojem dućanu, a marihuana se, danas, vrlo lako može naći na svakom koraku; ostale droge malo teže (različiti stupnjevi represije?)[5]. Znatnu zastupljenost konzumiranja sredstava ovisnosti u populaciji studenata utvrdila su i istraživanja provedena u mnogim državama svijeta. Jedno takvo istraživanje provedeno je u Velikoj Britaniji, na uzorku 785 studenata medicine. Ono je pokazalo da samo 15% studenata ne konzumira alkohol, dok marihuanu i druge tzv. “lake” droge konzumira 10% studenata (Webb i sur., 1998.) Istraživanja provedena u Hrvatskoj, također, ukazuju na trend više zastupljenosti konzumenata u studentskoj populaciji, u odnosu na ukupnu populaciju mladih (Bouillet, 2008.), što se zamjećuje od kraja 80-ih godina (Ilišin, 2002.). Medijska popularizacija i krivi prikaz konzumentskog ponašanja kao ponašanje bez posljedica izgleda da su polučili rezultate (Yanovitzky i Stryker, 2001).

Drugi problem bio je utvrditi odnos religioznosti i učestalosti konzumacije psihoaktivnih tvari. Pretpostavka je bila, u skladu s otprije provedenim istraživanjima, kako će oni ispitanici koji iskazuju manji stupanj religioznosti učestalije koristiti pojedine psihoaktivne tvari od onih koji su više religiozni. Uvidom u rezultate prikazane u Tablici 4., pokazalo se kako je religioznost samo djelomično zaštitan faktor, kada se uzme u obzir konzumacija

[5] https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon

psihoaktivnih supstanci. Drugim riječima, hipoteza je djelomično potvrđena, jer povezanost nije utvrđena između religioznosti i svih psihoaktivnih supstanci. Umjesto toga, potvrđena je negativna povezanost varijable ponašanja u skladu s religijskim uvjerenjima i korištenja marihuane te također negativna povezanost religioznosti obrednog ponašanja i snifanja inhalata i konzumacije LSD-a i sličnih halucinogenih tvari. Drugim riječima, ispitanici koji prakticiraju svoju religiju manje konzumiraju marihuanu te također oni koji bolje poznaju obrede svoje religije izvještavaju o sustavno manjoj učestalosti konzumacije inhalata i LSD-a i ostalih psihoaktivnih tvari. Povezanosti osim ovih ovdje navedenih nisu pronađene. Ovakvi bi nalazi, budući da su korelacije relativno niske, mogli ići u prilog onim teorijama koje tvrde kako religioznost ima prepoznatljiv učinak u kombinaciji sa ostalim važnim kontekstualnim odrednicama (Stark, 1996).

Osvrnuvši se na proučavanje zaštitne funkcije osobne religioznosti, brojni nalazi potvrđuju da religioznost smanjuje vjerojatnost konzumacije psihoaktivnih tvari te da je religioznost povezana s netolerancijom prema uzimanju droga (Rohrbaugh, Jessor 1975). Podaci istraživanja upućuju na činjenicu da je redovito posjećivanje crkve u obrnutom odnosu sa konzumacijom alkohola i marihuane (Burkett, 1977). Također je dobiveno da stvarno prakticiranje religije u većoj mjeri korelira sa izbjegavanjem droge. Nužno je naglasiti da konačno djelovanje religioznosti u većoj mjeri ovisi o djelovanju ostalih socijalnih faktora pa možemo doći do zaključka da se društva međusobno razlikuju po vlastitom uređenju jednako kao i u stupnju u kojem osuđuju određena ponašanja. Stoga, u sredinama u kojima su nametnuti visoki moralni standardi od strane roditelja, vršnjaka ili pak škole, religioznost nema prostora za znatniji utjecaj po pitanju sklonosti konzumiranju psihoaktivnih tvari – pitanje je u kolikoj mjeri su navedeni faktori istaknuti u našem društvu, a posebice imajući na umu da se radi o uzorku studenata. S druge strane, efekti religioznosti se mogu očekivati u onim sredinama u kojima nije jasno određeno što je dobro, a što je loše; paralele se mogu povući s postulatima koje je iznio već više puta spominjani Stark (1996) o zavisnosti utjecaja stava na ponašanje s obzirom na kontekst. S obzirom da je odnos između religioznosti i konzumiranja psihoaktivnih tvari u fokusu interesa, javlja se problem načina opservacije fenomena religioznosti. Naime, brojni autori koji su se bavili problematikom religioznosti definirali su je na temelju jednog postavljenog pitanja ili su, kao mjeru religioznosti, koristili čestinu odlaska u crkvu. Autori koji su se većinom osvrtali na religijsku praksu ili religijska uvjerenja često nisu uzimali u obzir njihov međusoban odnos. Istraživanja sugeriraju da je religijska praksa jače povezana sa konzumacijom psihoaktivnih tvari u odnosu na sam osjećaj religioznosti (Adalf i Smart, 1985);

slično kao što smo i mi dobili u našem istraživanju (značajne povezanosti smo dobili uz ponašajnu religioznost i obrednu religioznost). Osobna molitva značajnije predviđa sklonost ka konzumaciji psihoaktivnih tvari te samim time ukazuje na osobnu predanost određenoj religiji, međutim, prakticiranje odlazaka na svetkovanje h obreda može biti rezultat pritiska od strane obitelji, odnosno okoline. Na temelju izrečenog, religioznost kao prediktor u konzumaciji droga ne možemo proučavati izolirano. Religioznost ostvaruje utjecaj uz kontrolu bitnih faktora poput kvalitete odnosa sa roditeljima, obiteljskih problema i drugih (Hadaway i sur., 1984). Garrett (1977; prema Berk 2002) sugerira da je obiteljska religioznost pozitivno povezana sa stupnjem roditeljske privrženosti te negativno povezana sa prisutnošću delikventnog ponašanja. Uloga religioznosti u sprečavanju sklonosti ka korištenju psihoaktivnih tvari nije u potpunosti jednoznačna zbog spomenutih konceptualnih te metodoloških poteškoća. Dodatna ograničavajuća varijabla prilikom proučavanja odnosa religioznosti i konzumacije psihoaktivnih tvari jest roditeljski stupanj obrazovanja koji nije kontroliran jer stupanj obrazovanja utječe ujedno i na stil odgoja koji može imati znatan utjecaj na sklonost konzumaciji. Doduše, prikupljeni su i podaci o obrazovanju roditelja, ali nisu iskorištene za detaljnije analize. Naredna istraživanja bi trebala zaobići ovaj očiti nedostatak. Također, većina relevantnih istraživanja bavila su se ne samo religijom kao samostalnim zaštitnim faktorom – postoje indikacije kako je rasa moderatorska varijabla koja utječe na efikasnost religioznosti kao sredstvo apstinencije od konzumacije (Wallace i sur. 2003)

Na posljetku, treći istraživački problem bio je utvrditi postoji li razlika u učestalosti korištenja određenih psihoaktivnih tvari s obzirom na spol ispitanika. Pretpostavka je bila, u skladu s relevantnim istraživanjima (Swaim, Beauvais, Edwards, Oetting, 1986; Oetting i Donnermayer, 1998), kako će studenti značajno češće konzumirati psihoaktivne supstance od studentica. Rezultati su prikazani u Tablici 5. Utvrđena je statistički značajna razlika u čestini konzumacije marihuane i piva s obzirom na spol, gdje muškarci izvješćuju češće korištenje od žena. Ne čudi nalaz da muškarci češće od žena konzumiraju marihuanu i pivo – oni su skloniji delinkventnim i rizičnim ponašanjima u većoj mjeri nego žene (Åslund i sur., 2011). S obzirom na izrečeno , postavljena hipoteza je djelomično prihvaćena. Opravdano se čini postaviti pitanje što bi to moglo biti u pozadini ovakvih nalaza, da muškarci prednjače u učestalosti konzumacije navedenih psihoaktivih tvari. Govoreći o pivu, može se kazati kako bi razlog mogao biti „maskulinizacija“ piva kao pića za muškarce (Postman, 1987); dovoljno je pogledati reklame u kojima se promovira pivo – većinom se radi o muškim glumcima, pivo je prikazano kao piće sporta i sportskih događanja, itd.

Što se tiče same provedbe istraživanja mora se napomenuti kako u ovom konkretnom istraživanju radi o namjernom uzorku, ali da taj uzorak ipak nije reprezentativan za Sveučilište u Zadru. Prvenstvena namjera bila je učiniti uzorak što je moguće heterogenijim s obzirom na različite grane znanosti (posljedično, odjele smo odabrali u uzorak vodeći računa o makar približnoj zastupljenosti). Kako se pokazalo, željeni učinak nije ostvaren jer su postojale velike oscilacije u broju studenata na pojedinim odjelima. Također, vidljiv je nerazmjer studenata i studentica u uzorku, ali to ne predstavlja toliki problem s obzirom na relativno jednake varijance pri testiranju razlika s obzirom na spol (Tablica 6.) Osim toga, valja naglasiti kako se radi o populaciji studenata, mladih osoba koje traže svoj identitet, osobe koje se žele dokazati sebi i svijetu, osobe koje se žele osamostaliti sada kada žive studentski život. Drugačiji uzorak (ili uzorci) vjerojatno bi iznjedrili drugačije rezultate, što otvara različite mogućnosti za daljnja istraživanja

6. ZAKLJUČCI

Redovito konzumirane psihoaktivne tvari su (prema izvještajima ispitanika) alkoholna pića, zatim cigarete, potom slijedi marihuana i ostale teže droge, a na začelju je heroin.

Utvrđeno je kako je učestalija konzumacija marihuane povezana s manjim prakticiranjem religijskog ponašanja; također je utvrđeno kako je učestalija konzumacija inhalata i halucinogena povezana s manje izraženom obrednom komponentom religioznosti.

Utvrđeno je kako studenti, u odnosu na studentice, u većoj mjeri (učestalije) konzumiraju marihuanu i pivo.

7. LITERATURA

Adlaf, E.M., Smart, R.G. (1985). Drug Use and Religious Affilation, Feelings and Behaviour. *British Journal of Addiction, 80,* 163-171.

Albrecht, S. L., Chadwick, B. A., & Alcorn, D. S. (1977). Religiosity and deviance: Application of an attitude-behavior contingent consistency model. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 263-274.

Allport, G., Ross, J.M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology, 5*(4), 432-442

Amoateng, A. Y., & Bahr, S. J. (1986). Religion, family, and adolescent drug use. *Sociological Perspectives*, *29*(1), 53-76.

Arambašić, V., Miškulin, M., & Matić, M. (2015). Učestalost konzumacije alkohola među studentima Sveučilišta u Osijeku, te njezina moguća povezanost sa stradavanjem studenata u prometnim nesrećama. *Medica Jadertina*, *44*(3-4), 131-137.

Åslund, C., Nordquist, N., Comasco, E., Leppert, J., Oreland, L., & Nilsson, K. W. (2011). Maltreatment, MAOA, and delinquency: sex differences in gene–environment interaction in a large population-based cohort of adolescents. *Behavior genetics*, *41*(2), 262-272.

Bachman, J. G., Johnston, L. D., & O'Malley, P. M. (1981). Smoking, drinking, and drug use among American high school students: correlates and trends, 1975-1979. *American Journal of Public Health*, *71*(1), 59-69.

Bahr, S. J., Hawks, R. D., & Wang, G. (1993). Family and religious influences on adolescent substance abuse. *Youth & Society*, *24*(4), 443-465.

Ballard, R. (1992). Short forms of the Marlowe-Crowne social desirability scale. *Psychological reports*, *71*(, 1155-1160.

Berk, L.E. (2002). *Psihologija cjeloživotnog razvoja.* Zagreb: Naklada Slap

Bouillet, D. (2008). Slobodno vrijeme zagrebačkih studenata: prilika za hedonizam ili samoostvarenje. *Sociologija i prostor, 181-182*(3-4), 341-367.

Burkett, S. R. (1977). Religion, Parental Influence, And Adolescent Alcohol and Marijuana Use. *Journal of Drug Issues.*

Clinard, M. B., & Meier, R. F. (2015). Sociology of deviant behavior. Nelson Education.

Crowne, D. P., & Marlowe, D. (1960). A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of consulting psychology*, *24*(4), 349.

Dearden, M. H., & Jekel, J. F. (1971). A pilot program in high school drug education utilizing non-directive techniques and sensitivity training. *Journal of School Health*, *41*(3), 118-124.

Glavak Tkalić, R., Miletić, G. M., Maričić, J., & Wertag, A. (2012). *Zlouporaba sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske: istraživačko izvješće*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Ured za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske. Zagreb.

Gorsuch, R. L. (1995). Religious aspects of substance abuse and recovery. Journal of Social Issues, 51(2), 65-83.

Hadaway, C.K., Elifson, K.W., Petersen, D.M. (1984). Religious Involvement and Drug Use Among Urban Adolescents. *Journal for Scientific Study of Religion, 23*(2), 109-128.

Hanson, G., Venturelli, P., & Fleckenstein, A. (2011). Drugs and society. Jones & Bartlett Publishers.

Higgins, P. C., & Albrecht, G. L. (1977). Hellfire and delinquency revisited. *Social Forces*, *55*(4), 952-958.

Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkley: University of California

Ilišin, V. (2002). Interesi i slobodno vrijeme mladih. U: Ilišin, V.; Furio, R. (Ur.). *Mladi*

Itković, Z., & Nenadić-Bilan, D. (1995). *Obitelj, škola, droga.* Zadar. Zadarska tiskara.

Itković, Z., Nazor, M., & Mrativić-Čale, M. (1999). *Family and social socialization*. Filozofski fakultet, Zadar.

Jensen, E. L., Gerber, J., & Babcock, G. M. (1991). The new war on drugs: Grass roots movement or political construction?. *Journal of Drug Issues*, *21*(3), 651-667.

Ljubotina, D. (2004). Razvoj novog instrumenta za mjerenje religioznosti. u: Greblo, Z. (2005). Religioznost, obiteljski čimbenici i zloupotreba droga kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada, 12*(2), 263-279.

Maddox, G. L. (Ed.). (1970). *The domesticated drug: Drinking among collegians*. New Haven, Conn: College & University Press.

Mick, D. G. (1996). Are studies of dark side variables confounded by socially desirable responding? The case of materialism. *Journal of consumer research*, *23*(2), 106-119.

Miller, L., Davies, M., & Greenwald, S. (2000). Religiosity and substance use and abuse among adolescents in the National Comorbidity Survey. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 39(9), 1190-1197.

Nestler, E. J. (2013). Cellular basis of memory for addiction. *Dialogues in clinical neuroscience, 15(4),* 431.

Oetting, E. R., & Donnermeyer, J. F. (1998). Primary socialization theory: The etiology of drug use and deviance. I. Substance use & misuse, 33(4), 995-1026.

Pinel, J.P.J. (2002). *Biološka psihologija*. VBZ: Zagreb

Postman, N. (1987). Myths, Men, & Beer: An Analysis of Beer Commercials on Broadcast Television, 1987. Preuzeto s: https://eric.ed.gov/?id=ED290074

Robinson, K., & Hoey, M. (2009). Religion and drugs. *Student BMJ*, *17*.

Rohrbaugh, J., & Jessor, R. (1975). Religiosity in youth: A personal control against deviant behavior. *Journal of personality*, *43*(1), 136-155.

Sakoman, S. (2002). *Obitelj i prevencija ovisnosti.* Zagreb: Sysprint

Sârbescu, P., Costea, I., & Rusu, S. (2012). Psychometric properties of the marlowe-crowne social desirability scale in a romanian sample. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *33*, 707-711.

Schuckit, M. A., Daeppen, J. B., Danko, G. P., Tripp, M. L., Smith, T. L., Li, T. K., ... & Bucholz, K. K. (1999). Clinical implications for four drugs of the DSM-IV distinction between substance dependence with and without a physiological component. *American Journal of Psychiatry*, *156*(1), 41-49.

Stark, R. (1996) Religion as Context: Helfire and Deliquency One More Time. *Sociology of Religion. 57*, 163–173

Swaim, R., Beauvais, F., Edwards, R. W., & Oetting, E. R. (1986). Adolescent drug use in three small rural communities in the Rocky Mountain region. *Journal of drug education*, *16*(1), 57-73.

Szentmàrtoni, M. (1978). Religiozna zrelost. *Obnovljeni život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, *33*(4.), 314-325. Preuzeto s http://hrcak.srce.hr/55745

Tkalić, R. G., Miletić, G. M., & Maričić, J. (2016). Uporaba sredstava ovisnosti u hrvatskom društvu: Istraživanje na općoj populaciji. Zagreb: Institut Ivo Pilar

uoči trećeg milenija. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni

Vulić–Prtorić, A., & Macuka, I. (2004). Stresni životni događaji i depresivnost u adolescenciji u odnosu na konzumiranje sredstava ovisnosti. *Pula*, *19*(22).

Wallace Jr, J. M., Brown, T. N., Bachman, J. G., & Laveist, T. A. (2003). The influence of race and religion on abstinence from alcohol, cigarettes and marijuana among adolescents. *Journal of studies on alcohol*, *64*(6), 843-848.

Webb, E.; Ashton, C. H.; Kelly, P.; Kamaly, F. (1998). An update on British medical students' lifestyles. *Medical education*, *32*, 325–331.

Yanovitzky, I., & Stryker, J. (2001). Mass media, social norms, and health promotion efforts: A longitudinal study of media effects on youth binge drinking. Communication Research, 28(2), 208-239.

zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži: 269–303

Zuckerman Itković, Z. (2004). Istraživanje ovisnosti bez droga kod studenske populacije. *Pedagogijska istraživanja*, *1*(2), 231-239.

Zuckerman Itković, Z., & Petranović, D. (2010). *Ovisnosti suvremenog doba. Strast i muka*, Školska knjiga, Zagreb.

Zuckerman, Z. (2013). *Anatomija roditeljskog odgoja*. Zadar: Gradsko poglavarstvo